

*Ο επαναπατρισμός κυπριακών αρχαιοτήτων
(1974-1997)*

Βάσος Καραγιώργης
Ακαδημαϊκός

Δύο σταυρόσχημα ανθρωπόμορφα ειδώλια από πικρόλιθο.
Χαλκολιθική περίοδος (2500 π.Χ.). Συλλογή Χρ. Κατζηπροδρόμου.

Δύο ανθρωπόμορφα περίπτα από πικρόλιθο. Χαλκολιθική περίοδος (2500 π.Χ.).
Σύλλογή Χρ. Χατζηπροδρόμου.

Η τύχη της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου ήταν πάντοτε στενά συνυφασμένη με τις περιπέτειες και τα δεινοπαθήματα των Κυπρίων, κυρίως κατά τα 120 τελευταία χρόνια της ιστορίας του νησιού. Όταν γύρω στα 1860 οι Ευρωπαίοι επισκέπτες φθάνουν στο νησί, καθ' οδόν, ως επί το πλείστον, προς τους Αγίους Τόπους, ή κάποτε και ως περιηγητές, εντυπωσιάζονται από τον αρχαιολογικό πλούτο της Κύπρου που τον γνωρίζουν συνήθως από τις αναφορές του Ομήρου, τις επιστολές των Αποστόλων ή τις ρομαντικές αναφορές στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία για το νησί της Αφροδίτης.

Από τα τέλη του 19ου αιώνα έως το 1935, οπότε η αποικιακή κυβέρνηση στην Κύπρο ψηφίζει τον Περί Αρχαιοτήτων Νόμο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς της Κύπρου, πολλά, ευρωπαϊκά κυρίως, μουσεία πλουτίζουν τις συλλογές τους με κυπριακές αρχαιότητες. Η αρχαιοφιλία έχει πλέον μετατραπεί σε εμπορία και η Κύπρος, που βρίσκεται κάτω από τον τουρκικό ζυγό καταρχήν και στη συνέχεια τον αγγλικό, αποτελεί εύκολο στόχο των τυμβωρύχων και των αρχαιοκαπήλων.

Ύστερα από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, η τουρκική ανταρσία κατά τη δεκαετία του '60 και η δημιουργία θυλάκων σε διάφορα μέρη του νησιού, που δεν έλεγχαν οι νόμιμες κρατικές υπηρεσίες, ενθάρρυναν την έξαρση της τυμβωρυχίας και της εμπο-

ρίας κυπριακών αρχαιοτήτων, πολλές από τις οποίες μεταφέρθηκαν παράνομα στο εξωτερικό. Σημαντικά δείγματα της αρχαίας κυπριακής τέχνης φυγαδεύτηκαν και μόνο σε λίγες περιπτώσεις το Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου μπόρεσε να συλλέξει πληροφορίες για την τύχη τους.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση χάλκινου υποθήματος του 12ου αι. π.Χ., σπάνιας τεχνοτροπίας, που είχε εξαχθεί παράνομα πριν από την τουρκική εισβολή του 1974. Προτάθηκε για πώληση στο Βρετανικό Μουσείο και στο Λούβρο, και όταν τα δύο αυτά μουσεία αρνήθηκαν να το αγοράσουν, το υπόθημα βρέθηκε στα χέρια Γερμανού αρχαιοπώλη στη Φρανκφούρτη. Ύστερα από μια περιπετειώδη αναζήτηση, το Τμήμα Αρχαιοτήτων αγόρασε το πολύτιμο αντικείμενο το 1974 από το Γερμανό αρχαιοπώλη αντί Λ.Κ. 9.000. Ένα μεγάλο ποσό για την αγορά του διατέθηκε από τον αείμνηστο Αναστάσιο Γ. Λεβέντη λίγο πριν από το θάνατό του.

Ένα άλλο σημαντικότερο έργο της προϊστορικής τέχνης της Κύπρου, που πουλήθηκε από τους Τουρκοκυπρίους τυμβωρύχους της περιοχής της Παλαιάφου σε αρχαιοπώλη (δυστυχώς και αρχαιολόγο) της Ελβετίας αντί αστρονομικού ποσού, βρέθηκε τελικά σε μουσείο της Αμερικής.

Καμιά όμως πράξη λεηλασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού δεν συγκρί-

Πήλινο ειδώλιο υπέρτα του τύπου base-ring.
Ύστερη εποχή του Χαλκού 14ος αι. π.Χ.

νεται με την άγρια και ασύδοτη σύληση που υπέστη μετά την τουρκική εισβολή του 1974.

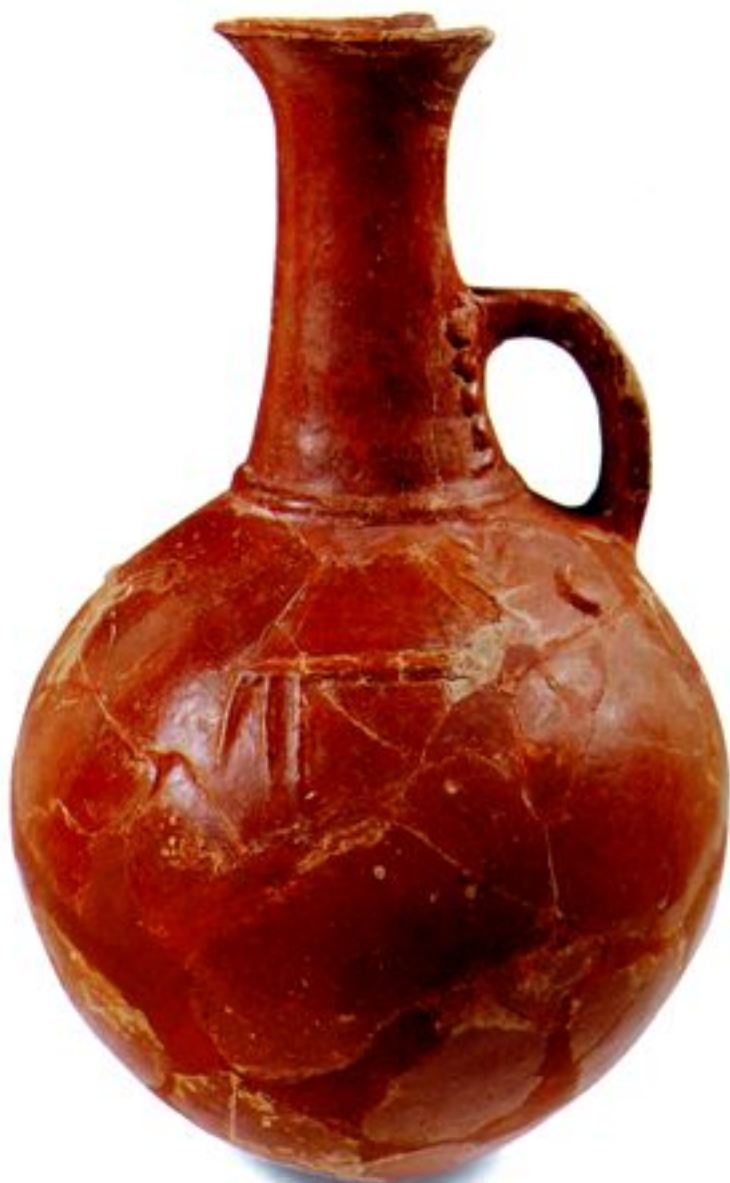
Δυστυχώς δεν υπάρχει καμιά διεθνής σύμβαση ή νομοθεσία που να δεσμεύει τις χώρες της Ευρώπης και της Αμερικής να μην αγοράζουν έργα τέχνης που δεν έχουν «καθαρή» ταυτότητα. Τουναντίον μερικές χώρες, όπως η Ελβετία, διευκολύνουν τη νομιμοποίηση τέτοιων έργων, που παράνομα φθάνουν στα αρχαιοπωλεία τους, ύστερα από την πάροδο ορισμένου χρόνου. Επαφίεται λοιπόν στην ευαισθησία των διευθυντών των μουσείων να σεβαστούν την ξένη πολιτιστική κληρονομιά και να αρνηθούν να την αποκτήσουν. Ευτυχώς τέτοιες περιπτώσεις υπάρχουν αρκετές. Τα τελευταία χρόνια ευαισθητοποιήθηκε και η αμερικανική νομοθεσία, αλλά κυρίως για θέματα που άπτονται της πολιτιστικής κληρονομιάς της Λατινικής Αμερικής. Κάθε φορά που η UNESCO πρότεινε στις χώρες μέλη της την υπογραφή διεθνούς σύμβασης για το σεβασμό της ξένης πολιτιστικής κληρονομιάς και την απαγόρευση της παράνομης εισαγωγής έργων τέχνης στις χώρες της Ευρώπης, όπου βρίσκεται και η πιο σημαντική αγορά, οι χώρες αυτές αρνούνταν να την υπογράψουν. Έτσι λοιπόν τα «σεβάσματα» αρχαιοπωλεία του Λονδίνου, του Παρισιού, της Ζυρίχης, της Βασιλείας και άλλων ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων εξακολουθούν να διαφημίζουν «νόμιμα» την ξένη πολιτιστική κληρονομιά στους καταλόγους πλειστηριασμών.

Με την τουρκική εισβολή το 1974 και την κατοχή έως σήμερα ενός σημαντικού και αρχαιολογικά πλούσιου τμήματος της Κύπρου, η κατάσταση έχει χειροτερέψει. Η σύληση των αρχαιοτήτων, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια της τουρκικής κατοχής, γινόταν ανενόχλητα, όχι μόνο από τους τυμβωρύχους και αρχαιοκαπήλους αλλά και με την ανοχή αν όχι και τη συνεργασία των στρατευμάτων κατοχής. Διαφορετικά, δεν μπορεί να ερμηνευθεί το γεγονός ότι οι βυζαντινές τοιχογραφίες ολόκληρων εκκλησιών (Αντιφωνητής, Άγιος Θεωφαννός) και τα εντοίχια ψηφιδωτά της εκκλησίας της Παναγίας της Κανακαριάς αποκολλήθηκαν συστηματικά –εργασία που απαιτεί εξειδικευμένους τεχνικούς και αρκετό χρόνο– και εξήχθησαν από το νησί. Είναι πράγματι λυπηρό στα τέλη του 20ου αιώνα, σε μια εποχή που τα διάφορα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί κόπτονται για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να στέκονται απαθείς

Κρατήρας του λευκού γραπτού Ι ρυθμού.
Κυπριογεωμετρική Ι περίοδος (11ος αι. π.Χ.).

Μεγάλη ερυθροστυλβωτή πρόχους.
Εποχή του Χαλκού (1650 π.Χ.).

Χάλκινο υπόθημα πάνω σε ρόδες.
Ύστερη εποχή του Χαλκού (12ος αι. π.Χ.).
Αγοράστηκε στη Φρανκφούρτη το 1974.

και ανίσχυροι να αντιμετωπίσουν το τεράστιο πρόβλημα της σύλησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, που υποκριτικά περηφανευόμαστε πως ανήκει σε ολόκληρη την ανθρωπότητα και αποτελεί χρέος όλων να την προστατέψουν.

Εμπρός σε αυτή την ηθικά απαράδεκτη κατάσταση η κυπριακή κυβέρνηση, η Εκκλησία της Κύπρου και οι Κύπριοι ιδιώτες κατόρθωσαν να περισώσουν ό,τι ήταν δυνατόν από την κλεμμένη κληρονομιά της Κύπρου. Με πόνο ψυχής, αλλά και πολλή προσοχή παρακολουθεί η Διεύθυνση του Τμήματος Αρχαιοτήτων της Κύπρου τις διακινήσεις των κλεμμένων αρχαιολογικών θησαυρών στη διεθνή αγορά. Τις εντοπίζει, προσπαθεί να τις επαναπατρίσει και στον τομέα αυτό είχε πολλές επιτυχίες.

Ο επαναπατρισμός κυπριακών αρχαιοτήτων εξασφαλίστηκε βάση του κοινού δικαίου στις περιπτώσεις εκείνες που μπορούσε το

νόμιμο κράτος της Κυπριακής Δημοκρατίας να αποδείξει με φωτογραφίες και άλλα στοιχεία ότι οι κυπριακές αρχαιότητες που εντοπίζονται στις αγορές του εξωτερικού είχαν νόμιμο ιδιοκτήτη και εκλάπησαν από μουσεία ή νόμιμες ιδιωτικές συλλογές. Υπήρξαν αρκετές τέτοιες περιπτώσεις.

Είναι γνωστή η ευεργετική συμβολή του Προέδρου του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη κ. Κωνσταντίνου Λεβέντη στον εντοπισμό και τον επαναπατρισμό των ψηφιδωτών της εκκλησίας της Κανακαριάς (βλ. σελ. 146 κ.ε.). Από το 1974 έως σήμερα ένας μεγάλος αριθμός κυπριακών αρχαιοτήτων που εκλάπησαν από νόμιμες συλλογές, όπως π.χ. η Συλλογή Χατζηπροδρόμου στην Αμμόχωστο, και κατέληξαν σε αρχαιοπώλες του εξωτερικού και στα χέρια «μεσαζόντων», χωρίς τη δυνατότητα να επαναπατριστούν δικαιωματικά, αγοράστηκαν από το Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη και δωρήθηκαν στο Κυπριακό Μουσείο. Πολλές

Οινοχόη του λευκού γραπτού ρυθμού.
Κυπρογεωμετρική ΙΙΙ περίοδος (850-750 π.Χ.).

Πήλινο ομοίωμα σπύλου. Κυπροαρχαϊκή ΙΙ περίοδος.
Σύλλογή Χρ. Χατζηπροδρόμου.

άλλες αρχαιότητες που εμφανίστηκαν στους καταλόγους των αρχαιοπωλείων του Λονδίνου και άλλων ευρωπαϊκών πόλεων, για τις οποίες όμως δεν υπήρχαν στοιχεία ότι πραγματικά εκλάπησαν από νόμιμο ιδιοκτήτη (π.χ. αντικείμενα από λαθρονασκαφές από γνωστούς κατεχόμενους αρχαιολογικούς χώρους), αγοράστηκαν από το παραπάνω Ίδρυμα και επαναπατρίστηκαν.

Η Εκκλησία της Κύπρου, η Διεύθυνση του Τμήματος Αρχαιοτήτων της Κύπρου, ιδρύματα και ιδιώτες επιτελούν το χρέος τους προς την ιδιαίτερη πατρίδα Κύπρο, με την πίστη πως η διατήρηση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι κεφαλαιώδους σημασίας για τη διατήρηση της εθνικής μας ταυτότητας και για την αυτογνωσία των Κυπρίων.

Πήλινο ειδώλιο ανήτη.
Κυπρογεωμετρική ΙΙΙ περίοδος (αρχές του 8ου αι. π.Χ.).
Σύλλογή Χρ. Χατζηπροδρόμου.

Γυναικείο ειδώλιο με υψωμένα χέρια.
Κυπροαρχαϊκή περίοδος (τέλη του 6ου αι. π.Χ.).

Πήλινο ειδώλιο κενταύρου, οπλισμένου
με περικεφαλαία και ασπίδα. Του δίσχριμου
ρυθμού, Κυπροαρχαϊκή περίοδος (750-600 π.Χ.).

Κεφαλή από ασβεστόλαθο ενός «ιερού παιδός»
(temple boy). Τέλη 5ου-4ος αι. π.Χ.
Συλλογή Χρ. Χατζηπροδρόμου.

Αμφέγλυφη πλάκα από ασβεστόλαθο. Προϊ-
μη ελληνιστική περίοδος (325-150 π.Χ.).
Στη μία όψη εικονίζεται προσωπίο γε-
νειοφόρου Διονύσου με στεφάνι στην κό-
μη και ταινίες που πέφτουν προς τα κάτω
και πλαισιώνουν το πρόσωπο. Στην άλλη
όψη εικονίζεται σύμπλεγμα: ένας γυμνός
γενειοφόρος άνδρας με υποδήματα υπο-
βαστάζει τα πόδια μιας γυναίκας πλαγια-
σμένης επάνω σε ανάκλιντρο.